

II. RECENZJE

Różne drogi poznawania kultury przez dzieci,
red. K. Ferenz, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1996

Praca zatytułowana *Różne drogi poznawania kultury przez dzieci* dotyczy przygotowania dziecka do świadomego udziału w społecznym życiu kulturalnym. Wprowadzanie dzieci w kulturę, czyli akulturacja, obejmuje poznanie przez nie akceptowanych w otoczeniu wzorów zachowań i kształtowanie emocjonalnego nastawienia do nich, przyjmowanie uznawanych wartości kultury.

Opracowanie składa się z pięciu artykułów różnych autorów; stanowią zapewne części większych prac, które dla potrzeb tego wydawnictwa znormalizowano pod względem formy. Autorzy prezentują w nich aktualny stan badań w określonej dziedzinie oraz badania własne. Wnioski i refleksje będące wynikiem analizy tych działań pozwalają spojrzeć na wychowanie dziecka także jako na proces wprowadzania we współczesną mu kulturę.

W pracy ukazano działania intencjonalne takich instytucji, jak telewizja czy dom kultury (zespół amatorski), ale przede wszystkim naturalne wpływy rodziny. Jak pisze K. Ferenz — redaktor opracowania — rodzina jest dla dzieci pierwszym i najważniejszym kręgiem społecznym. Najbliższe dziecku osoby dorosłe uczą je — świadomie lub niezamierzenie — jak poruszać się w świecie kultury materialnej i kultury społecznej.

Problemem badawczym K. Ferenz i E. Rogowskiej, auterek pierwszego artykułu, dotyczącego wzorów kulturowych poznawanych przez dzieci w życiu codziennym rodziny, było pytanie: jak dzieci 9-10-letnie widzą swoją rodzinę, a w szczególności, jak w ich postrzeganiu przedstawiają się role matki i ojca oraz dziecka, a także, jakie są oczekiwania wobec każdej z tych osób. A więc — jak piszą autorki — w badaniach i rozważaniach ograniczyły się do zakresu, który najbliższy jest pojęciu kultury domu, kultury codzienności.

Świętowanie w rodzinie było przedmiotem badawczym auterek artykułu drugiego — K. Ferenz i Z. Lewandowskiej. Zachowanie świątecznych tradycji stwarza korzystne warunki rozwoju osobowości dziecka. Jak piszą autorki, „zwyczaje, obyczaje i obrzędy stają się najtrwalszym elementem osobistej kultury człowieka”. Wyniki badań ukazujące, że największą popularnością cieszą się Boże Narodzenie i Wielkanoc, nie są zaskoczeniem. Natomiast podział dnia wiligijnego na trzy części (przygotowania do kolacji, wieczerza, śpiewanie kolęd) pomija zwyczaj chodzenia na pasterkę, który dla wielu rodzin ma istotne znaczenie i jest immanentną częścią tych świąt. Powstają też pytania:

1) czy rysunki dzieci mogą dostarczyć prawdziwych informacji, wiadomo bowiem, że istnieje mechanizm odwzorowywania, zgodnie z którym dziecko — widząc prace kolegów — czerpie z nich natchnienie, zwłaszcza wtedy, gdy podoba mu się rysunek sąsiada (powyższa uwaga wypływa z moich bezpośrednich doświadczeń w pracy z dziećmi);

2) czy fakt nieobecności gości na rysunkach dzieci oznacza, że ich obecność nie jest dla nich istotna (bo dzieci lubią odwiedziny i najczęściej chwala się tym); może raczej należałoby wyciągnąć wnioski, że rodziców nie stać na zaproszenie gości, lub że rodziny nie stać na odwiedziny; nasuwa się też przypuszczenie, że obchody świąt upływają w kręgu najbliższych, a tradycja nie nakazuje zapraszania osób postronnych.

Wpływ rodziny na rozwój zainteresowań czytelniczych omawia autorka trzeciego artykułu — L. Nicz. Wskazuje na formy inicjalne, które przechodzi dziecko — odbiorca literatury, tj. od etapu książki jako przedmiotu (zabawki) przez oglądanie ilustracji oraz słuchanie czytanych utworów do czytania samodzielnego. W podsumowaniu autorka stwierdza, że inicjacja ta idzie w kierunku oglądania i słuchania bajek i opowiadań w telewizji, na wideo i z magnetofonu bądź ukierunkowana jest na samodzielne kontakty z książką.

Omawiając funkcje telewizji we współczesnej rodzinie autorka M. Wawrzak-Chodaczek wymienia funkcję informacyjną, ludyczną, edukacyjną, integracyjną, kulturalną i wychowawczą. Dużo miejsca poświęca pozytywnej roli tego środka przekazu. Jej zdaniem wiele programów dla młodych widzów „uczy dzieci zrozumienia innych, szacunku dla dorosłych oraz przestrzega przed złym postępowaniem”. Wskazuje na inspirowanie przez niektóre programy do wspólnej działalności (majsterkowanie, gotowanie, ćwiczenia fizyczne) i wspólnego oglądania filmów czy teatru TV, co staje się czynnikiem integrującym rodzinę. Autorka zwraca uwagę także na negatywne czynniki, jak demoralizujące skutki oglądania wielu filmów, a także przedkładania oglądania telewizji nad inne formy kontaktu z dzieckiem. Brak jednak podkreślenia, że metoda biernej obecności w kulturze, polegająca na słuchaniu i oglądaniu, ubezwłasnowolnia odbiorców i nie pozwala im na własną aktywność, na kreatywność. Moim zdaniem trochę na siłę autorka doszukuje się w telewizji pozytywów w zakresie wychowania i socjalizacji wbrew narastającej w wielu programach TV tendencji do lansowania przemocy i uzależnienia człowieka od człowieka.

W artykule dotyczącym uczestników amatorskich zespołów artystycznych M. Jabłońska wyodrębniła dwa zasadnicze typy: typ artystyczny zespołu dziecięcego i typ pedagogiczny. Wydaje się, że podział ten jest sztuczny. Zresztą autorka niekonsekwentnie sama stwierdza: „Przeprowadzone wywiady z instruktorami prowadziły do stwierdzenia, że w rzeczywistości brak zespołów prowadzonych dokładnie według określonej koncepcji”. Z wieloletnich doświadczeń w pracy w ruchu amatorskim wiem, że typ artystyczny zdarza się bardzo rzadko, a w pracy z dziećmi zawsze trzeba nastawić się na działalność wychowawczą, która zabiera od 1/2 do 1/3 czasu przeznaczanego na zajęcia z grupą, co nie przeszkadza oczywiście instruktorowi dążyć do jak najlepszego kształtu artystycznego (jednak zgodnie z możliwościami dzieci, a nie za wszelką cenę). Następną niekonsekwencją jest stwierdzenie, że instruktor opowiadający się za artystycznym typem zespołu nie sprawdził poziomu umie-

jętności i sprawności dzieci: ambitni instruktorzy, nastawiający się na cele artystyczne, zawsze dokonują selekcji dzieci już w trakcie naboru do grupy, aby wykluczyć te mniej zdolne.

Autorka we wstępie zwraca uwagę na to, że sztuka kształtuje wyobraźnię i dyspozycje twórcze, powoduje zmiany osobowości dzieci. Wydaje się, iż koncentrowanie się w badaniach na punktualności i zdyscyplinowaniu członków zespołu jest mniej interesujące. Tego można się nauczyć w domu, w szkole, a zespoły artystyczne pozwalają rozwinąć inne cechy, jak wyobraźnia, fantazja, kreatywność, pewność siebie itp. Zbadanie i omówienie tych właśnie zmian byłoby ciekawe i istotniejsze.

Przedstawione refleksje, będące wynikiem analizy badań, potwierdzają raz jeszcze, iż u dzieci osobowość kulturalna kształtuje się w kontekście codziennej rzeczywistości. Tak zresztą ujęła to redaktor omawianej pracy K. Ferenz w książce pt. *Wprowadzenie dzieci w kulturę*. Świadczy to również o tym, że przemiany zachodzące w kulturze współczesnej uwidoczniają się także w procesie akulturacji dziecka.

Teresa Samulczyk

Ewa Narkiewicz-Niedbalec, *Uczestnictwo w kulturze
i aspiracje życiowe młodzieży szkolnej,*

Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego,
Zielona Góra 1996

Książka Ewy Narkiewicz-Niedbalec to monografia licząca 112 stron, składająca się z sześciu rozdziałów, zakończenia, aneksu i bibliografii.

Dwa początkowe rozdziały mają charakter teoretyczny. Pierwszy z nich dotyczy uczestnictwa w kulturze. Autorka prezentuje różne definicje kultury, kategorii kultury, uczestnictwa w kulturze oraz definicje młodzieży. W rozważaniach teoretycznych nad kulturą pojawiają się dwie ważne dla przedmiotu propozycje — J. Kmity i A. Kłoskowskiej. Jeżeli chodzi o problematykę uczestnictwa w kulturze, to autorka zdecydowanie skłania się ku jego rozszerzonej definicji, powołując się na propozycje terminologiczne A. Tyszki.

Drugi rozdział dotyczy roli rodziny w procesie socjalizacji. Również tutaj autorka przedstawia różne stanowiska teoretyczne, które to propozycje chętnie komentuje, co wskazuje na znajomość literatury przedmiotu, jak i na istnienie własnych rozwiązań.

Trzeci rozdział ma charakter metodologiczny i dotyczy głównie trudności metodologicznych wynikających z faktu prowadzenia badań w różnych momentach czasowych. Monografia Ewy Narkiewicz-Niedbalec opiera się bowiem na badaniach prowadzonych w roku 1994 oraz na badaniach, które prowadzone były od końca lat siedemdziesiątych do 1984 roku przez Zakład

Pedagogiki Kulturalno-Oświatowej WSP w Zielonej Górze. Badania wcześniejsze były prowadzone pod kierownictwem E. Hajduka i autorka również miała w nich swój udział.

Materiał empiryczny recenzowanej pracy stanowią więc badania prowadzone w różnych momentach czasowych. Mimo iż została przyjęta jedna definicja uczestnictwa w kulturze, autorka wskazuje na pewne trudności, które wynikają między innymi z braku we wcześniejszym kwestionariuszu ankiety pytań dotyczących uczestnictwa w kulturze masowej, co według autorki wymuszało odpowiedzi na pytania o ekspresyjne formy uczestnictwa w kulturze symbolicznej respondentów. W kwestionariuszu ankiety z 1994 roku pojawiają się już pytania dotyczące udziału w kulturze masowej, gdyż środki masowego przekazu — radio, telewizja, prasa, wideo, kino — są na tyle obecne w życiu młodzieży, że nie można ich pominąć w badaniu.

Nastąpiła więc modyfikacja narzędzia badawczego, gdyż warunki społeczno-ekonomiczne i rozwój postępu technicznego w ciągu ostatnich dziesięciu lat zmienił diametralnie oblicze świata w sferze zarówno gospodarczej, jak i kulturowej. Pewne wynalazki techniczne, jeszcze dziesięć lat temu niedostępne, dziś są częścią wyposażenia mieszkań. Telewizor, radio, odtwarzacz wideo są już normalnymi elementami naszej przestrzeni życiowej. Atrybuty lat dziewięćdziesiątych to kamera wideo, odtwarzacz kompaktowy, zmywarka do naczyń czy komputer. Dlatego też zmianie uległ sposób wyznaczania standardu cywilizacyjnego i kulturowego.

Nowelizacji uległa też lista działań uznanych za przejaw twórczego kontaktu z kulturą symboliczną. Obok tradycyjnych form twórczej aktywności kulturalnej (taniec, sport, malowanie, szachy) autorka umieszcza języki obce i komputer. Dyskusyjną sprawą jest tu „kategoria” komputer (ściślej, chodzi o gry komputerowe), gry bowiem bardziej podobne są do przekazu telewizyjnego lub wideo. Związane są z biernym odbiorem kultury, a nie z elementami kultury ekspresyjnej. Autorka tak oto wyjaśnia swój wybór: „Wydaje mi się, że gry komputerowe stwarzają znacznie więcej możliwości manipulowania elementami obrazu, tempem akcji, a niekiedy nawet fabułą gry, niż odbiór audycji telewizyjnych. Niektóre gry komputerowe (np. »kolonizacja«) posiadają instrukcje liczące 100 stron i wymagają skrupulatnego ich przestudiowania dla wydobycia wszystkich możliwości i walorów gry. Inne gry (»Maszyna«) rozwijają myślenie techniczne gracza, ukazując zależność między położeniem dźwigni lub użyciem jakiegoś elementu a funkcjonowaniem całego mechanizmu. Korzystanie z takich gier jest już pewnym etapem wtajemniczenia, do którego wielu miłośników gier komputerowych szybko dochodzi. Wymaga to wówczas z ich strony nie tylko zręczności, ale pewnych umiejętności, wiedzy i pomysłowości. Dlatego też uważam, iż w tego typu grach komputerowych występuje element kreacji, a nie tylko recepcja treści kulturalnych”. Zaliczenie tej kategorii do elementów kreacyjnych kultury jest na pewno przykładem nowoczesnego podejścia do całego problemu uczest-

nictwa w kulturze, aczkolwiek nie wszystkie gry komputerowe spełniają warunki takiej formy aktywności kulturalnej. Autorka (zapewne po zapoznaniu się z kilkoma grami) wskazuje cechy, które klasyfikują je wśród tych form. Należy jednak ostrożnie operować tą kategorią, gdyż ciągle gra komputerowa pozostaje gotowym produktem, w którym elementy kreatywne stanowią zaprogramowaną część. Podejście autorki do problemu z metodologicznego punktu widzenia jest utrzymane w nowoczesnej konwencji, do których to rozwiązań ma oczywiście prawo.

Narzędzie badawcze, którym posługiwano się w badaniach w roku 1994, jest przystosowane do zmian, które zaszły w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Modyfikacja kwestionariusza ankiety nastąpiła w obrębie listy form aktywności kulturalnej, zmieniono wyznacznik standardu kulturowego i cywilizacyjnego, jak również zmianie uległa część pytań dotycząca rodziny respondenta.

Rozdział czwarty dotyczy ofert zielonogórskich instytucji kultury i szkół podstawowych w zakresie ekspresyjnych form uczestnictwa w kulturze. Poza tradycyjnymi instytucjami kultury autorka sygnalizuje powstawanie takich instytucji kultury, jak profesjonalne dyskoteki czy gabinety odnowy biologicznej. Funkcjonowanie i rozmieszczenie tego typu placówek nie było przedmiotem zainteresowań autorki, choć wskazuje na ważność zjawiska.

Analiza badań empirycznych jest jasna i rzeczowa. Badano nie tylko uczestnictwo w kulturze młodzieży, ale także formy aktywności twórczej rodziców i rodzeństwa respondentów. Badane były również preferencje rodziców pod względem aktywności kulturalnej dzieci. Doskonałym uzupełnieniem tych badań byłyby badania zorientowane na szerokie uczestnictwo młodzieży szkolnej w kulturze masowej.

Monografia Ewy Narkiewicz-Niedbalec ma charakter naukowy. Może być wykorzystywana w dydaktyce akademickiej przez studentów nauk społecznych (np. pedagogiki, socjologii) z uwagi na jej walory treściowe. Może być dla studentów dobrym przykładem tekstu naukowego z uwagi na opisowy, neutralny, klarowny język, w jakim jest napisana.

Beata Trzop

Maria Zielińska, *Kariery zawodowe absolwentów
wyższej uczelni. Biograficzne uwarunkowania
karier zawodowych — badania panelowe,*

Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 1997, ss. 206

W 1997 roku nakładem Lubuskiego Towarzystwa Naukowego ukazała się publikacja Marii Zielińskiej dotycząca karier zawodowych absolwentów uczelni pedagogicznej. Autorka analizuje — biorąc pod uwagę bardzo rozmaite uwarunkowania mogące mieć wpływ na wzór i przebieg kariery —

drogi zawodowe byłych studentów. Dodatkowym atutem pracy jest solidna podstawa teoretyczna i metodologiczna.

Praca składa się z trzech części. Pierwszą stanowi prezentacja różnych teorii będących punktem odniesienia wobec rozważanego problemu. Pierwsze z nich to teorie ruchliwości społecznej. Autorka powołuje się na P. A. Sorokina, przytaczając jego klasyfikację typów ruchliwości społecznej, w której jest jasno określone miejsce kariery i awansu, zarówno jednostkowego, jak i grupowego. W tej samej grupie teorii prezentuje koncepcję S. M. Lipseta i R. Bendixa, dla których fakt uprawiania przez ludzi tego samego zawodu i tym samym wyboru podobnej drogi kariery zawodowej wiąże się z łatwiejszym przewidywaniem postępowania całej grupy. Ponadto uczeni ci uważają, że wykształcenie jest głównym wyznacznikiem kariery zawodowej. Teorie ruchliwości społecznej mają związek z tematem przebiegu karier zawodowych, ponieważ ujmują dynamikę społeczeństwa, nieustanne zmiany w położeniu podmiotów społecznych, nieustannie odbywający się ruch w obrębie struktury społecznej.

Drugi typ teorii to koncepcje ujmujące przebieg życia ludzkiego, do których to zaliczono koncepcję osobowości społecznej F. Znanieckiego, ukazujące człowieka jako istotę twórczą, kreatywną, świadomą samej siebie. Z takim pojmowaniem człowieka wiąże się ściśle biografia społeczna, będąca ciągiem udziałów, działań jednostki w życiu społecznym. Jest ona realizowana na trzech obszarach: pracy zawodowej, życia rodzinnego i czasu wolnego. Według Znanieckiego niemożliwa jest indywidualistyczna koncepcja człowieka jako obiektu oderwanego od rzeczywistości społecznej, gdyż okazuje się, że człowiek może podejmować działania skuteczne uwzględniając swoją obecność w społeczeństwie. Inną przedstawioną w tej części pracy koncepcją są założenia teorii P. Bourdieu, według której osiągniętą pozycję jednostki w danej klasie społecznej konstytuuje przynależność do klasy pochodzenia społecznego, płeć i miejsce zamieszkania. Wedle Hymana różnice w wykształceniu osiąganym przez młodzież są różnicami w wartościach, które młodzież przejęła w pierwotnym procesie socjalizacji.

Ponadto w części teoretycznej autorka pracy zwraca uwagę na rozmaite ograniczenia (na które kładli nacisk teoretycy) wyboru drogi kształcenia, a później kariery zawodowej. Do nich zaliczane są według P. Bergera: pochodzenie klasowe, typ kariery przyjęty w danym środowisku, aspiracje ekonomiczne, potrzeba władzy.

Kolejną istotną sprawą jest analiza dotychczas przeprowadzonych (nabierających obecnie znaczenia) badań absolwentów, głównie uczelni wyższych. Autorkę pracy interesowały nie tylko drogi zawodowe po skończeniu studiów, ale również cechy społeczne i osobowościowe badanych ustalone jeszcze w czasie studiowania: ich możliwości intelektualne (mierzone średnią ocen w toku studiów), stopień przystosowania i jakość funkcjonowania w grupie studentów. Taki model badań jest przyjęty w opisywanej pracy, wsparty

konstrukcją sylwetek absolwentów ze względu na różnicujące ich kierunki studiów.

W części metodologicznej zostały sprecyzowane przedmiot badań, metody, techniki i narzędzia badawcze, zmienne niezależne oraz problemy. Przedmiotem badań byli studenci Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze, którzy na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych (podczas studiów) zostali poddani badaniom dotyczącym przemian osobowości społecznej. Badania zostały przeprowadzone na I i IV roku studiów tymi samymi narzędziami. Ten okres został wybrany nieprzypadkowo, ponieważ była to początkowa i końcowa faza studiowania, a więc poglądy na przyszłość zawodową mogły ulec zmianie pod wpływem np. praktyk zawodowych. Z 254 studentów przebadanych w badaniach z przełomu lat 1988-1989 (wówczas byli oni już absolwentami), uzyskano adresy i wysłano ankiety do 220, z których 200 je wypełniło. Do analizy zakwalifikowano 158 ankiet (wśród respondentów było 116 kobiet i 42 mężczyzn). Badania prowadzone były metodą panelową, która z wielu względów była najlepszym rozwiązaniem. Przy zastosowaniu panelu można uzyskać dokładny obraz zmian cech jednostek. Po wtóre wielokrotne poddawanie jednostek temu samemu badaniu może doprowadzić do zainteresowania ze strony respondentów tematyką badań. W badaniach zastosowano też metodę biograficzną ze względu na umożliwienie przez nią zbadania pewnego wycinka rzeczywistości społecznej na podstawie indywidualnych biografii. Uzyskane biografie mogą służyć jako instrument do analizy innych problemów. Badania przeprowadzono z użyciem kwestionariusza wywiadu składającego się z trzech części: części A i B dotyczyły pytań skoncentrowanych wokół pracy zawodowej (uzyskano w ten sposób informacje o przebiegu pracy zawodowej i opinie respondentów na temat różnych jej aspektów), część C dotyczyła życiowych osiągnięć respondentów. Większość wywiadów autorka pracy przeprowadziła osobiście, co pozwoliło jej uzyskać dodatkowe informacje w toku bezpośredniej rozmowy. Zmiennymi niezależnymi przyjętymi dla potrzeb badań były: 1) kierunek studiów, 2) kariera zawodowa, 3) biografia społeczna.

Problemem elementarnym było wyodrębnienie czynników, z powodu których kariery zawodowe absolwentów się różnicują (np. kierunek studiów, określony typ studenta, czynniki osobowościowe).

Po przedstawieniu założeń teoretycznych i metodologicznych autorka prezentuje wyniki swoich badań. Rozpatruje je pod wieloma względami. Pierwszy, zasadniczy, to postrzeganie pracy zawodowej przez absolwentów w związku z kierunkiem studiów przez nich ukończonych i związany z danym kierunkiem wybór kariery zawodowej. Kolejne uwarunkowanie stanowi wpływ typu studenta na zachowania w pracy zawodowej. Wyróżniono pięć typów pozwalających prognozować zachowania danego absolwenta w miejscu pracy. Bardzo ściśle z typologią studentów zostały powiązane wzory biografii społecznej. Ponadto rozpatrywano badanych ze względu na ciągłość lub

nieciągłość biografii społecznej w trzech okresach, gdy byli oni poddawani badaniom, i badano stałość lub zmiany biografii pod wpływem zmian społeczeństwa zachodzących od czasu ukończenia studiów.

Zastanawiano się także nad definiowaniem i określaniem wyznaczników sukcesu w zależności od kierunku studiów. Wyniki potwierdziły, że kierunek studiów ma wpływ na postrzeganie sukcesu. Wzór kariery zawodowej nie wpływa różnicująco na definiowanie sukcesu, natomiast większe rozbieżności zaznaczają się przy porównywaniu wpływu wzorów kariery na określenie wyznaczników sukcesu. Ustalono, że pewne czynniki osobowościowe wpływają na wybór przebiegu kariery zawodowej, a także na wzór kariery zawodowej czy wzór biografii społecznej. Ponadto stwierdzono, że praca wpływa na zmianę opinii o zawodzie. Ta opinia w momencie podjęcia pracy zawodowej jest bardzo często negatywna.

Niewątpliwą zaletą pracy jest zbadanie problemu niezwykle istotnego w dzisiejszej rzeczywistości. Mimo że badania prowadzone były tuż przed okresem przemian ustrojowych w Polsce, myślę, że problematyka karier zawodowych jest szczególnie aktualna dziś. Problem został opracowany wieloaspektowo przy wykorzystaniu obszernej bibliografii. Dodatkowym walorem pracy jest przystępny język, który umożliwia zapoznanie się z książką zarówno profesjonalistom, jak i studentom oraz ludziom nie związanym bezpośrednio z socjologią.

Książka Marii Zielińskiej to z pewnością jedna z ciekawszych prac dotyczących przyszłości zawodowej absolwentów uczelni wyższej i w związku z tym warta jest polecenia.

Magdalena Karczmarczyk

Gabrielle Classen, *Zur Genese von abweichendem Verhalten. Die Bedeutung familiaer Erziehungsstile und Wertorientierungen für die Herausbildung eines anomischen Lebensgefühls bei deutschen und polnischen Jugendlichen*,
Hamburg 1997, ss. 237

Nakładem hamburskiego wydawnictwa Verlag Dr. Kovac ukazała się w ubiegłym roku praca Gabrielle Classen pod tytułem *Zur Genese abweichendem Verhalten (O genezie anormalnych zachowań)*. W podtytule autorka zaznacza, iż temat pracy dotyczyć będzie „znaczenia rodzinnych stylów wychowania i orientacji na wartości dla wytworzenia się poczucia życiowej anomii u niemieckiej i polskiej młodzieży”.

Classen definiuje pojęcie anomii zgodnie z teorią Mertona, która to teoria jest dla niej punktem wyjścia do rozważań na temat anormalnych zachowań.

Jednym z najważniejszych bodźców do napisania tej pracy było wydane w 1980 roku studium *Global 2000*, w którym prognozowano strukturalne zmiany, których wyznacznikami miały być zubożenie znacznej części ludności na świecie oraz katastrofa ekologiczna. Zmiany te szczególnie mocno zaznaczyć się miały w Europie Wschodniej, gdyż upadek politycznego i ekonomicznego systemu w krajach socjalistycznych miał być wyznacznikiem wielu nowości w licznych aspektach życia społecznego. Jedną z podstawowych tez badawczych podjętych przez autorkę sformułował U. Bronfenbrenner, wg którego zmiany ekologiczne miały spowodować przemiany w rozwoju ludzkim, a zwłaszcza zmiany w orientacji na wartości społeczne.

Recenzowana praca składa się z siedmiu części. Część teoretyczna została przez autorkę bardzo starannie i bogato opracowana. W pierwszej kolejności Classen wyjaśnia na przykładzie licznych teorii socjologicznych pojęcie zachowań dewiacyjnych. Za bazę służy teoria anomii R. K. Mertona przedstawiona w licznych aspektach. Została ona zaprezentowana na tle ogólnej strukturalnej teorii społecznej Mertona, która to posłużyła do wyjaśnienia zachowań dewiacyjnych. Ten wątek został uzupełniony o krytykę mertowskiej teorii w ujęciu A. Cohena i K. Tillmanna. Pojęcie zachowań dewiacyjnych zostało również wyjaśnione zgodnie z teorią kontroli społecznej, beckerowską teorią etykietowania oraz z teorią E. Sutherlanda.

Drugim ważnym zagadnieniem, które objęła część teoretyczna, był problem socjalizacji. Ta kwestia została przez autorkę również potraktowana wielowymiarowo. Analizuje ona pojęcia młodzieży i socjalizacji (wg K. Hurrelmana) oraz rodzinę jako centralną instytucję socjalizacji. Pojęcie socjalizacji wyjaśnia przez teorię strukturalno-funkcjonalną, interakcyjną, a także wskazuje na hurrelmannowski strukturalny model warunków socjalizacji.

Innym ważnym aspektem w pracy Classen jest próba wyjaśnienia orientacji na wartości jako mediatorów między uwarunkowaniami socjalizacji i anomii. Autorka wspiera się tutaj wybranymi koncepcjami badań wartości (m. in. teoria „cichej rewolucji” R. Ingleharta).

Część empiryczna dotyczy wyników badań przeprowadzonych przez autorkę metodą panelową w latach 1991-1994. Zastosowano metodę porównań podłużnych i poprzecznych. Przebadano prawie 2000 osób - uczniów z Berlina Wschodniego, Zachodniego i Warszawy. Wiek respondentów mieścił się w przedziale 12-17 lat. Technika była anonimowa ankieta audytoryjna, zawierająca większość pytań zamkniętych. Dotyczyła ona szeregu problemów, które Classen pogrupowała w następujące bloki tematyczne: zagadnienia rodziny, szkoła jako dziedzina życia, czas wolny, kontrola społeczna, przemoc w szkole i społeczne lęki uczniów, orientacja na wartości oraz położenie psychospołeczne. Autorka podaje wielostronne wyjaśnienie badanych przez siebie problemów. Omawia je na licznych płaszczyznach, często posługując się tabelami z wynikami.

W końcowych konkluzjach Classen dochodzi m.in. do wniosku, że anomia w Polsce jest silniej zarysowana i widoczna niż w Niemczech. Jest to częściowo wynikiem restrykcyjnego stylu wychowania prezentowanego przez polskich rodziców, częściowo zaś miał na to wpływ socjalistyczny charakter wizji pracy i dnia powszedniego. Analizy wykazały istnienie związku między stylem wychowania a kształtowaniem się systemu wartości.

G. Classen podaje kilka możliwych sposobów interpretacji otrzymanych wyników. To, że zjawisko anomii jest szerzej rozpowszechnione w Polsce niż w Niemczech, próbuje ona wyjaśnić przez fakt istnienia realnego niebezpieczeństwa rozwoju anomii związanego z wpływem restrykcyjnego stylu wychowania na świat wartości młodego człowieka. Z drugiej strony należy uwzględnić społeczne stosunki w Polsce. W obliczu dużego bezrobocia ukończenie szkoły nie jest gwarancją szybkiego znalezienia pracy. Nawet względnie wysokie kwalifikacje nie dają tego. Ta sama tendencja jest zauważalna w Niemczech. Polski styl wychowania zorientowany jest na wartości tradycyjne, a dzieci są surowiej oceniane i wychowywane niż ich niemieccy rówieśnicy. Polska, w przeciwieństwie do Niemiec, charakteryzuje się tendencją, według której styl wychowania i wyznawane wartości są ściśle powiązane. W Niemczech, zdaniem autorki, istnieją bardziej „konkurencyjne” instytucje, które mogą mieć wpływ na wykształcenie odpowiednich wartości (np. przemożny wpływ mediów).

Bibliografia, z której korzystała G. Classen, jest bardzo szeroka i obejmuje pozycje zarówno klasyczne, jak i najnowsze. Znajdują się wśród nich również prace polskich autorów, pracowników zielonogórskiej WSP.

Agnieszka Witkowska

Spoleczne uwarunkowania sytuacji życiowych w warunkach gospodarki rynkowej, red. K. Dzieńdziura, D. Rybczyńska, R. Kostecki, Z. Wołk,
Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego,
Zielona Góra 1997, ss. 217

Praca ta jest owocem zorganizowanego przez Instytut Pedagogiki Społecznej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego w Zielonej Górze Międzynarodowego Seminarium Naukowego, poświęconego problematyce społecznych uwarunkowań sytuacji życiowych w warunkach gospodarki rynkowej, które odbyło się w lutym 1996 roku. Brali w nim udział reprezentanci środowisk naukowych Polski, Niemiec i Rosji.

Problemy transformacji ustrojowej związane z szeroko rozumianymi przemianami w sferze gospodarczej, techniczno-organizacyjnej i kulturowej powodują zarówno pozytywne, jak i negatywne zjawiska w strukturze społecz-

no-gospodarczej państwa. Nasilenie zjawisk negatywnych, jak bezrobocie, ubożenie ludności, a także wzrost liczby zachowań patologicznych, stało się udziałem nie tylko Polski, ale również innych krajów, które mają trudności z zapewnieniem osłony socjalnej swoim obywatelom. Edukacja, zdrowie oraz problemy bytowe wymagają zwiększonych nakładów osobistych, a jednocześnie wzrasta liczba i różnicowanie trudnych sytuacji, które dotyczą coraz większą grupę ludzi.

Omawiana publikacja stanowi zbiór artykułów pióra polskich, rosyjskich i niemieckich naukowców. Teksty polskie i niemieckie zostały przedstawione w oryginalnej wersji językowej, natomiast prace rosyjskie zostały przetłumaczone na język polski. Różnorodne problemy poruszane w czasie konferencji można pogrupować w zależności od podejmowanej tematyki. Pierwsza grupa to artykuły autorstwa K. Dzieńdziury, Z. Krawczyk i H. Buraczewskiego dotyczące zagadnień pracy socjalnej. Na uwagę zasługuje tutaj praca Z. Krawczyk, którą można uznać za reprezentatywną dla tej kategorii, gdyż autorka przedstawia najważniejsze przyczyny oraz problemy społeczne wymagające interwencji pracownika socjalnego. Należą do nich: ubóstwo, bezrobocie, narkomania oraz bezdomność.

Kolejna kategoria tekstów dotyczy problematyki związanej z uwarunkowaniami sytuacji ekonomicznej. Tym problemom poświęcili swoje prace M. i D. Ficowie oraz E. Hajduk. M. i D. Ficowie analizując dochody i wydatki konsumpcyjne, a także poziom życia ludności zgodnie z miernikami naturalnymi (tendencje demograficzne, aktywność zawodowa ludności, sytuacja mieszkaniowa, ochrona zdrowia, bezpieczeństwo publiczne i socjalne oraz edukacja i kultura), podkreślają zarysowujący się w wyniku przekształceń zachodzących w sferze społeczno-gospodarczej kraju podział ludności na dwie grupy. Pierwsza z nich obejmuje osoby dobrze wykształcone, prowadzące działalność na własny rachunek, które odczuwają znaczną poprawę sytuacji życiowej, druga natomiast to jednostki najbardziej poszkodowane, do których można zaliczyć ludność wiejską, związaną z rolnictwem, odczuwającą znaczny spadek dochodów.

Najwięcej miejsca zajmują artykuły obejmujące problematykę edukacji. W. Polakow, I. Sasowa i Z. Czistiakowa rozważają związek między wykształceniem a przygotowaniem młodzieży do nowej sytuacji społecznej w Rosji, natomiast zagadnieniami edukacji młodzieży w Polsce w nowych warunkach transformacji ustrojowej zajęli się M. Frejman, J. Kostecka i Z. Wołk. E. Hajduk i E. Narkiewicz-Niedbalec poruszają w swojej pracy problemy społecznego położenia młodzieży w Polsce, a E. Przybylska zajmuje się zagadnieniami edukacji dorosłych w Polsce i Niemczech.

Tematyce bezrobocia oraz problemom związanym z pracą poświęcili swoje artykuły H. Kruppa, R. Parzęcki, B. Pietrulewicz, Z. Wołk, J. Wyrwa oraz E. Niemczynowska. B. Pietrulewicz rozważa możliwości poprawy sytuacji osób bezrobotnych przez doskonalenie zawodowe lub zmianę kwalifi-

fikacji, A. Wyrwa i E. Niemczynowska analizują zmiany zachowań i postaw ludności w obliczu bezrobocia, natomiast Z. Wołk w artykule zaprezentowanym zarówno w polskiej, jak i w niemieckiej wersji językowej przedstawia zagadnienia wyznaczników sytuacji młodzieży rozpoczynającej pracę zawodową.

Kwestie ubóstwa rozważają w swoich publikacjach U. Becker, D. Rybczyńska i E. Lipowicz. Problematykę patologii społecznej porusza M. Krużewska. Przekształcenia gospodarcze oraz zmiany ustrojowe i społeczne nie pozostają bez wpływu na poziom aktywności kulturowej zarówno w Polsce, jak i w Niemczech czy Rosji. Rozważaniom na ten temat poświęcili swoje artykuły B. T. Machlina, H. Kleine, J. Kostecka, R. Kostecki oraz J. Bielażewski.

W omawianej publikacji autorzy poruszyli dość szeroki zakres problemów społecznych wynikających z nowej sytuacji, w jakiej znalazły się państwa byłego „bloku wschodniego”, a wśród nich także Polska, Rosja po upadku dawnego ustroju. Ważne miejsce zajmują zwłaszcza nasilające się niekorzystne zjawiska związane z transformacją, takie jak bezrobocie, ubóstwo czy alkoholizm, a także wzrastająca rola pomocy społecznej w ich ograniczaniu. Zastanawiają się także nad zadaniami stojącymi przed systemem edukacji w zakresie przygotowania zarówno młodzieży, jak i dorosłych do nowej rzeczywistości społecznej i ekonomicznej.

Warto podkreślić dwujęzyczny charakter książki; materiały w niej zaprezentowane przedstawiono w dwóch językach, polskim i niemieckim. Praca została także opatrzona dwujęzycznym wstępem oraz zawiera informacje o autorach.

Publikację wydano dzięki współpracy z Niemieckim Towarzystwem Uniwersytetów Ludowych DVV.

Magdalena Kwiatkowska